

A segédnépek szerepe az avar hadseregben

A nomád hadseregekben fontos szerepet játszottak a különböző alávetett népek. A segédnépek és a nomád népeknél ritkábban megtalálható zsoldosseregek közötti alapvető különbség a jogállásukban van. A zsoldosseregekre jó példát jelentenek a Kazár Birodalmon belül élő a muszlim horezmi zsoldosok, akik 737–764 között települtek kazár területre. A kazárok szolgálatában álló muszlim katonák külön jogállással bírtak, és fontos privilégiumuk volt, hogy a muszlimok ellen nem vethették be őket.¹ Ami az alávetett népeket illeti, Jordanes leírása szerint például a hun fennhatóság alatt álló osztrogótoknak mint segédnépnek a rokon vizigótok elleni összecsapáskor nem volt választásuk, harcolniuk kellett ellenük.² Az írott források kétféleképpen utalhatnak a segédnépek meglétére: ritkább esetben egy-egy csata vagy hadjárat leírásakor említik, hogy mely népek harcolnak még a fősereggel. A második esetben – és ez a gyakoribb – a birodalom kialakulása kapcsán említik a források, hogy az adott nép mely népeket hódított meg, illetve a birodalom felbomlása kapcsán mely népek váltak ki. A nomád hadseregekben meghatározó szerepet játszottak a segédnépek, ami előnyökkel és hátrányokkal is járt. Ezek a csapattestek töltötték be általában az elővéd és az utóvéd szerepét, másrésről a harcmodor szempontjából sokszínűbbé válhatott ezáltal a hadsereg. Emellett azonban a segédnépek esetében számolni kellett azzal, hogy nem feltétlenül maradnak hűségesekek, és ha a helyzet úgy hozza, átpártolhatnak az ellenséghez.

Az VI. század derekán az Európa keleti felén feltűnő avarok döntő változást okoztak a Kárpát-medence történetében. Megszüntették e területen a germán nyelvű népek uralmát, és a Bizánci Birodalom elleni intenzív támadásokkal utat nyitottak a szlávoknak a Balkán felé. Ahhoz, hogy eredményesek legyenek más népekkel és birodalmakkal szemben, elengedhetetlenül szükséges volt a megfelelően szervezett hadsereg, taktika, a kor színvonalának megfelelő fegyverzet, és emellett fontos szerepet töltöttek be a különböző harcmodort folytató segédnépek is. Az avar hadsereg segédcsapatai kapcsán megállapítható, hogy a kora avar korban, a Bizánci Birodalom elleni támadások időszakában található meg elsősorban a forrásokban. Az avarok segédcsapatait néhányszor a csata/hadjárat leírása esetében említik a kútfők, és néha konkrétan a harcmodorukra is utalnak az aucto-
 rók. Leggyakrabban viszont az Avar Kaganátus kialakulásakor és felbomlásakor beolvadó, illetve kiváló népekre utalnak a források a segédnépek kapcsán. Az avar segédcsapatokat összetételük szerint több

¹ MAS^CUDI XVII. 10. Vö. KMOŠKÓ MIHÁLY: Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/2. Szerk. ZIMONYI ISTVÁN. Magyar Őstörténeti Könyvtár 13. Budapest 2000. 171.; LUDWIG, DIETER: Osteuropäische Geschichte, Struktur und Gesellschaft des Chazaren-Reiches im Licht der schriftlichen Quellen. Münster 1982. 287.

² JORDANES: Getica XLVIII. 253. vö. Jordanes: Getica. A gótok eredete és tettei. Közreadja: KISS MAGDOLNA. Budapest 2005. 92.

csoportba sorolhatjuk: megfigyelhetőek közöttük életmód alapján nomád (elsősorban török nyelvű) és letelepült (germán, illetve szláv nyelvű) népek.

Az avarok dél-országi steppei vándorlásuk során Theophylactus Simocatta és Menander Protector leírása alapján a szavir, onogur, kutrigur és utigur nomád népeket hódoltatták meg.³ Ezen népek közül azonban a szavirokra és utigurokra vonatkozó adatokat már nem találunk a későbbiek folyamán az Avar Kaganátus történetével kapcsolatban. Ennek ellenére mégsem zárható ki teljesen a szavirok és az utigurok az avar hadseregben, kisebb egységeik jelen lehettek, de nem töltöttek be jelentősebb szerepet az avarok harcászataiban. Egy kutrigur az avar honfoglalás előtt feltűnik a forrásokban mint az avar kagán egyik tanácsadója.⁴ Ezenkívül ez a népesség még egyszer jelenik meg az avarok Bizánci Birodalom elleni hadjárataiban, az 568/569-es Dalmácia elleni támadáskor.⁵ A bulgárok többször megtalálhatók a forrásokban a különböző avar-bizánci összecsapások során: Thesszalonike,⁶ Konstantinápoly ostromakor⁷ és az 594-es,⁸ valamint az 598/99-es harcok kapcsán.⁹ Az 595 körül türk fennhatóság alól megszökö nomád népek (tarniachok, kotragérok, zabenderek)¹⁰ csatlakoztak az avar kagánhoz,¹¹ majd a 7. század kezdetétől az avarok fokozatosan kiterjesztették hatalmukat – a türkök meggyengülésével – a dél-országi steppeire.¹² Így a Kárpát-medencétől keletre élő nomád népek szintén az avar hadsereg segédnépeit képezhették egészen a 630-as évek elejéig, ami kapcsán

³ MENANDER PROTECTOR 196,26–198,10.; 444,28 – 443,9.; THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 8,1 – 6. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig. Magyar Östörténeti Könyvtár 12. Budapest 1998. (továbbiakban: SZÁDECZKY-KARDOSS 1998.) 19–20. 38.; POHL, WALTER: Die Awaren Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Ch. München 1988. (továbbiakban: POHL 1988.) 39–40.; SZÁDECZKY-KARDOSS, SAMU: The Avars. In: *The Cambridge History of the Early Inner Asia*. Ed. SINOR, DENIS. Cambridge 1990. (továbbiakban: SZÁDECZKY-KARDOSS 1990.) 206–228. 207.; SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Az avarok története Európában. In: *Árpád előtt és után*. Szerk. KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC. Szeged 1996. (továbbiakban: SZÁDECZKY-KARDOSS 1996.) 21.

⁴ MENANDER PROTECTOR 443,10–28. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 21.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 25.

⁵ MENANDER PROTECTOR 456,12–458,30. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 37; SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 207–208; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 23.

⁶ MIRACULA S. DEMETRII (II. 2) 198. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 159.

⁷ GEORGIUS PISIDA 197–225. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 190; SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 213; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 25–26.

⁸ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 4,2. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 104; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 23.

⁹ MICHAEL SYRUS X. 24. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 127.

¹⁰ Szádeczky-Kardoss feltételezi, hogy a kotragér népnév kutrigurokat, a zabender pedig esetleg szabirokat takarhat (SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 22.).

¹¹ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 16–17. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 107.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 23.

¹² SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 25.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 108.; FARKAS CSABA: Megjegyzések a steppe 603 körüli történetének forrásaihoz. In: *A Kárpát-medence és a steppe*. Szerk. MÁRTON ALFRÉD. Magyar Östörténeti Könyvtár 14. Budapest 2001. 61–65., 65.

Nicephorus Patriarcha leírja, hogy Kuvrat önálló birodalmat alapított ezen a területen,¹³ és ezzel megszűnt az avar fennhatóság a dél-orosz steppén.¹⁴ 631/32 körül a Fredegar-krónika tudósít minket arról, hogy az Avar Kaganátus belső területén, Pannoniában küzdelem alakult ki az uralomért az avarok és a bulgárok között.¹⁵ A hatalmi harc vesztesei a bulgárok voltak, akiknek egy része távozni kényszerült Pannoniából. A Kárpát-medencébe a 670-es években Kuvrat – halála után – felbomló birodalma területéről újabb nomád népség érkezett Nicephorus Patriarcha és Theophanes tudósítása alapján.¹⁶

Az írott források által említett nomád segédnépek lokalizációja és a régészeti anyagban történő elkülönítése eléggé problémás. A bulgárok Kárpát-medencei megjelenésének időpontja szintén kérdéses. Fehér Géza úgy véli, hogy a bulgár, kutrigur elemek csak az Avar Kaganátus déli és nyugati határterületein találhatóak meg 630-ig.¹⁷ Bóna István szerint ezen bulgár segédcsapatok a 620-as évekig keletről, a dél-orosz steppéről jöttek, és álltak az avar hadvezetés szolgálatába, s csak Samo felkelése (623) után települhettek kis, jelentéktelen létszámú csapataik a Kárpát-medencébe.¹⁸ A kutrigurok esetében Bóna István szintén hangsúlyozza, hogy 568/569 után nem említik őket az avarok segédnépei között a források, tehát kérdéses a későbbiek folyamán a kutrigur jelenlét az avar hadseregben.¹⁹ Az avar kori régészeti anyagban Csallány Dezső már az 1950-es évektől elkülönített egy csoportot a Maros-Körös vidékén, melyet az „igazi” avarokkal azonosított, és a többi Kárpát-medencei terület (Dunántúl, Duna-Tisza közének északi része, Dél-Alföld) leletanyagának egy részét a kutriguroknak („kutrigur-bulgárok /-hunok”) tulajdoni-

¹³ Kuvrat birodalma földrajzi területének lokalizációjához lásd MORAVCSIK GYULA: Az onogurok történetéhez. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 27. Budapest 1930. 14.; RÓNA-TAS ANDRÁS: Hol volt Kuvrat Bulgáriája? In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. Szerk. FELFÖLDI SZABOLCS – SINKOVICS BALÁZS. Magyar Őstörténeti Könyvtár 15. Budapest 2001. 67–87.

¹⁴ NICEPHORUS PATRIARCHA 24,9–15. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 213.; BÓNA ISTVÁN: A népvándorláskor és kora középkor története. In: *Magyarország története I/1*. Főszerk. SZÉKELY GYÖRGY. Budapest 1984. 310–346., 316. (továbbiakban: BÓNA 1984.); SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 214.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 26.; Walter Pohl ezzel szemben úgy véli, hogy Kuvrat nem az avar, hanem a türki uralom alól vonta ki magát (POHL 1988. 270–273.).

¹⁵ FREDEGAR IV. 72. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 212.; BÓNA 1984. 316.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 214.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 26.

¹⁶ NICEPHORUS PATRIARCHA 33,13–34,19.; THEOPHANES 357., 8–358., 11. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 218–219.; SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Kuvrat fiának, Kubernek a története és az avar-kori régészeti leletanyag. In: *Antik Tanulmányok* 15 (1968) 84–87.

¹⁷ FEHÉR GÉZA: Avar–bizánci kapcsolatok és a bolgár államalapítás. In: *Archaeológiai Értesítő* 82 (1955) 45–47. 47.

¹⁸ BÓNA, ISTVÁN: Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken. In: *Turkic-Bulgarian Hungarian Relations (VI–XI. centuries)* 5 (1981) (továbbiakban: BÓNA 1981.) 79–112., 106. Bóna szerint ezeket a betelepülő bulgárokat valahova a (nyugati) határvidékre telepíthették az avarok (BÓNA 1981. 106).

¹⁹ BÓNA 1981. 104–105.

totta.²⁰ Ezzel szemben Kovrig Ilona hangsúlyozta, hogy a keleti párhuzamok és az írott források²¹ alapján éppen a Maros-Körös vidéki csoportban gyaníthatjuk a kutrigurokat, és a Csallány véleménye szerinti kutrigur leletanyag az avarság Belső-Ázsiai rétegével azonosítható. Úgy véli azonban, hogy a kutrigurok csak 630-as évek elejéig vannak jelen a Kárpát-medencében, mivel kiűzték őket az Avar Kaganátus területéről.²² Újabban Lőrinczy Gábor foglalkozott Körös-Tisza-Aranka folyók közötti vidék kora avar kori anyagával, és úgy gondolja, a leletek párhuzama a dél-orosz steppén található meg. Véleménye szerint ennek a területnek Tisza menti sávját a VI. század utolsó harmadában népesítették be a dél-orosz steppéről, s a betelepülő csoport a VII. század elejétől terjeszkedett a Köröstől északra, illetve a Tiszától keletre. Lőrinczy Gábor tehát arra a következtetésre jutott, hogy ezen népesség dél-orosz steppéi származása bizonyított, viszont nem azonosíthatók egyértelműen kutrigurokkal vagy a bulgárokkal az írott források ellentmondásai miatt.²³ Bóna István szerint a bulgárok nagyobb tömbben történő betelepülésével csak 670 körül számolhatunk.²⁴ Kuvrat birodalmának felbomlása után az írott források alapján újabb népelemek (feltehetően onogur-bulgár és egyéb dél-orosz steppéi népesség) érkeztek a kelet-európai steppéről, s a bevándorlás a régészeti leletanyag változásában is észlelhető a Kárpát-medencében²⁵

Az írott forrásokból kiderül, hogy az avar hadseregben nagy számban fordulhattak elő nomád segédnépek. Erre utal Menander Protector leírása a 10000 fős

²⁰ CSALLÁNY DEZSŐ: A bácsújfalusi avarkori hamvasztásos lelet. Adatok a kutrugur-bulgárok (hunok) temetési szokásához és régészeti hagyatékáról. In: *Archaeológiai Értesítő* 80 (1953) 133–140., 140.; CSALLÁNY DEZSŐ: A kutrugur-bulgárok (-hunok) régészeti hagyatékának meghatározása. In: *Archaeológiai Értesítő* 90 (1963) 21–38., 32–38.

²¹ KOVRIG ILONA: Adatok az avar megszállás kérdéséhez. In: *Archaeológiai Értesítő* 82 (1955) (továbbiakban: Kovrig 1955.) 30–44., 43–44.

²² KOVRIG 1955. 43–44.; Bóna István ellenben hangsúlyozza, hogy Fredegar ezen tudósításában az avar-bulgár hatalmi harc kapcsán egyértelműen bulgárok találhatók, és nem kutrigurok. Az írott forrásokban szereplő kutrigurok és bulgárok nem feleltethetők meg egymással (Bóna 1981. 106.).

²³ LŐRINCZY GÁBOR: Kelet-európai steppéi népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. Régészeti adatok a Tiszántúl kora avar kori betelepüléséhez. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 4 (1998) (továbbiakban: LŐRINCZY 1998.) 323–372., 351–355.; LŐRINCZY GÁBOR: Kelet-európai népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. In: *A Kárpát-medence és a steppe*. Szerk. MÁRTON ALFRÉD. Magyar Őstörténeti Könyvtár 14. Budapest 2001. (továbbiakban: LŐRINCZY 2001.) 40–47.

²⁴ Bóna 1981. 104–105., 111.

²⁵ A VII. század második felében újonnan beköltöző népességről lásd LÁSZLÓ GYULA: Újabb keresztény nyomok az avarkorból. In: *Dolgozatok* 16 (1940) 145–158., 147., 152., 153.; László Gyula elméletéhez kapcsolódóan Bóna István kronológiailag különválasztotta a Tótipusztá-Igar csoportot (közép avar kor) és a griffes-indás csoportot (késő avar kor): Bóna István: Avar lovassír Iváncsáról. In: *Archaeológiai Értesítő* 97. (1970) 243–263., 259–261.; Bóna 1984. 325–327.; Bálint Csanád fogalmazott meg tételes kritikát azzal kapcsolatban, hogy a közép avar kor kezdetének régészeti anyagváltozását egyértelműen Kuvrat fiának a Kárpát-medencébe bevándorlásával lehet-e magyarázni: BÁLINT CSANÁD: A középvavar kor kezdete és Kuber bevándorlása. In: *Archaeológiai Értesítő* 129 (2004) 35–65.

kutrigur,²⁶ Theophylactus Simocattáé az 1000 fős bulgár,²⁷ illetve Fredegaré a 9000 fős bulgár egységről,²⁸ valamint a szintén Theophylactus tudósításában szereplő, a VI. század legvégén keletről beköltöző 10000 harcos.²⁹ A négy forrás számadataiból kiderül, hogy a hadi szerveződésük – mint a legtöbb nomád nép esetében is – tízes rendszeren alapult. Ezek a nomád népek nemcsak az avar hadseregben belül, a többi alávetett népekkel együtt vettek részt a hadjáratokban, hanem önálló akciókat is végrehajtottak. Az imént említett két forrás, Menander Protector és Theophylactus Simocatta leírása is arra utal, hogy bár a kagán utasítására, de önálló akciót hajtottak végre. Ennek oka a kagán szemszögéből nemcsak a feltétlen bizalom lehetett, vagyis, hogy biztosra vette nomád alávetettjei hűségét, hanem az is, amiről Menander Protector tudósít bennünket, hogy a kagán az 568/569-es Dalmácia elleni megtorló hadjáratra (amiért a császár nem küldött neki ajándékokat) csak azért küldte kizárólag a kutrigurokat, mert biztosra vette a vereségüket és a pusztulásukat.³⁰ Az írott kútfőkből nehezen következtethetünk ezen népek tényleges harcmodorára és fegyverzetére. Theophylactus Simocatta munkájából kiderül, hogy az 594-ben a bizánciak által megtámadott bulgár sereg fegyelmezetten, zárt hadrendben vette fel a harcot a bizánci hadsereggel, és a végén le is győzte őket. Ebből elsősorban nehézfegyverzetű lovasságra következtethetünk, vagy esetleg nehézfegyverzetű gyalogságra.³¹ A dél-orosz steppéről származó alávetett segédnépeknek tulajdonított leletanyag (a Maros-Tisza-Aranka vidéki csoport) fegyvermellékletei közül kiemelendők az egy- és kétélű kardok, viszonylagos nagy számuk és egyenletes elterjedésük miatt.³² A VII. század utolsó harmadától bekövetkező leletanyag-változás a fegyverzet terén is megfigyelhető. A vágófegyverek közül ebben az időszakban jelennek meg a szab-

²⁶ MENANDER PROTECTOR 456,12–458,30. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 37.; Bóna István úgy gondolja, hogy ez a kutrigur haderőre vonatkozó szám erősen túlzó, ugyanis Menander számadata Procopios 550-es számadatának az átvétele, amelyből kivonta a Justinianus császár szolgálatába lépő 2000 kutrigur harcost. Emellett hangsúlyozza, hogy a „középkori krónikások” egyik leggyengébb oldala a haderők létszámának meghatározása volt (BÓNA 1981. 103–104.).

²⁷ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 4,2. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 104.; Bóna István szerint ezen számadat a legmegbízhatóbb a bulgár haderő létszámát illetően (BÓNA 1981. 106.).

²⁸ FREDEGAR IV. 72. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 212.; Bóna István úgy véli, hogy az ebben a forrásban szereplő, menekülő bulgárok létszáma inkább 1000-re vagy 900-ra tehető (BÓNA 1981. 106.).

²⁹ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 16–17. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 107.; Ezen számadattal kapcsolatban a szakirodalomban nem található kritika. Szádeczky-Kardoss Samu szerint az első Avar Kaganátus hatalma 600–620-as csúcspontjának elérésében nagy szerepe volt ennek a tízezer steppei harcosnak (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 108.).

³⁰ MENANDER PROTECTOR 456,12–458,30. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 37.

³¹ Ez utóbbira maga a forrás is utal, ugyanis azt írja, hogy a győzelem után a bolgárok lassan, térdüket emelve, apró lépésekkel húzódtak vissza. A szöveg ezen részletének forráskritikája kapcsán figyelembe kell venni, hogy Homérosz Iliászából vette át a szerző (THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 4,2. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 104.).

³² LŐRINCZY 1998. 354.; LŐRINCZY 2001. 44.

lyák a Kárpát-medencében.³³ A nomád segédnépek esetében az írott források és a régészeti anyag alapján elsősorban a nehézfegyverzetű lovasság meglétét valószínűsíthetjük, de a könnyűfegyverzetű lovasság és gyalogság is jelen lehetett a harcmodorukban a kora avar korban. A 670-es években beköltöző népesség harcmodora esetében a régészeti anyag tanúsága szerint inkább a könnyűfegyverzetű lovasság dominálhatott. Thesszalonike ostromának Johannes Stauracius-féle leírásából pedig arra következtethetünk, hogy a bizánci városok ostromában is aktívan részt vehettek a nomád segédnépek.

Az alávetett népek közül a szlávokat szintén gyakran említik az írott kútfők. Az avarok már a dél-orosz steppei vándorlásuk során alávetnek egy szláv nyelvű népességet, az antákat.³⁴ Menander Protector munkájából azonban úgy tűnik, hogy ezen nép elsősorban a rabszolgaszerzés céljából érdekelte az avarokat, és kevésbé lehettek fontosak segédnép funkcióban a hadseregükben. Ezenkívül még néhány adat található a forrásokban a langobard-avar kapcsolatok³⁵ és a bajor-avar összecsapások³⁶ esetében a szlávokról, valamint az Avar Kaganátus gyengülésekor a birodalomtól elszakadó szláv népekről is találunk utalást a forrásokban (Samo vendjei,³⁷ délszlávok³⁸). A legtöbbször azonban a bizánci-avar összecsapások kapcsán említik őket az auctorok:³⁹ az 584-es,⁴⁰ 585-ös,⁴¹ 588-as,⁴² 592-es⁴³ Bizánc elleni

³³ GARAM ÉVA: Tiszakécskei-óbbögi avarkori sírok. Adatok az avarkori szabványokhoz és az egyenes, egyéltű kardokhoz. In: *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1991. 129–163.

³⁴ MENANDER PROTECTOR 443,10–28. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 21.; POHL 1988. 40.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 207.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 21.

³⁵ 602 körül a langobardokkal szövetségben támadják Isztriát az avarok és a szlávok (PAULUS DIACONUS IV. 24. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 138.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 24.). 603-ban az avar kagán szláv segédcsapatokat küldött a langobard királyhoz, Bizánc elleni hadműveleteihez (PAULUS DIACONUS IV. 28. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 146.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 212.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 24.).

³⁶ PAULUS DIACONUS IV. 10. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 110.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 212.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 23.

³⁷ FREDEGAR V. 48. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 173.; BÓNA 1984. 316.; POHL 1988. 256–261.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 25.

³⁸ CONSTANTINUS PORPHYROGENITOS: De administrando imperio 30,60–73.; 32,7–13., 15–9., 146–148. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 214.; BÓNA 1984. 316.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 26.

³⁹ A közös szláv-avar hadjáratok esetében a hadsereg nagy részét a szláv segédnép alkotta, az avarok pedig a hadjáratokat szervezték, vezették. Főként a Peloponnészosz félszigetre történő támadás és letelepedés esetében figyelhető meg a forrásokban, hogy a szlávokat is avar néven nevezik. A letelepedést követően a kisszámú avar vezetőréteg asszimilálódott a szláv segédnéphez. Az Avar Kaganátus gyengülésével Bizánc újból hatalma alá hajtotta ezt a területet, az ott lévő népességet már ismét szlávoknak nevezte (OLAJOS TERÉZIA: Adalékok a görög földre telepedett szlávok történetéhez. In: *Acta Antiqua et Archaeologica* 6 (1987) 79–84., 82–83.).

⁴⁰ MICHAEL SYRIUS X. 21. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 61.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 22.

⁴¹ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA I. 6,6–7,6. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 64.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 22.

⁴² CHIRONICON MONEMBASIAE 86–97., 116–121., 13–140. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 72–73.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 22.

támadások esetében. 593-ban Bizánc támadta meg az avar hatalmi szférához tartozó al-dunai szlávokat,⁴⁴ 594-ben pedig az Al-Duna vidékén portyázó szláv csapatot semmisítenek meg a bizánci egységek.⁴⁵ Thesszalonike első avar ostromakor is számolhatunk nagyszámú szláv segédcsoportokkal⁴⁶ Priscos 599-es avarok elleni hadjáratakor Theophylactus Simocatta szerint a Tisza (vagy esetleg a Temes) környékén történt avar-bizánci összecsapásban az avarok oldalán nagy számú szláv csapat is részt vett, közülük 8000 harcos fogságba esett.⁴⁷ Thesszalonike városának 609-es ostromakor viszont csak szláv csapatokat említ a forrás.⁴⁸ Az Isztria elleni 611–612 körüli támadás kapcsán szintén ezen népek találhatók Paulus Diaconus munkájában.⁴⁹ 614-ben az avarok szláv segédnépeikkel együtt foglalták el Salonát, és a szlávok elárasztották egész Hellaszt.⁵⁰ Thesszalonike 615-ös újbóli sikertelen szláv ostroma után 618-ban az avar hadsereg segítségével próbálták bevenni a várost, ami ismét nem járt sikerrel.⁵¹ Az avarok Bizánci Birodalom elleni utolsó nagy vállalkozásában, Konstantinápoly ostrománál szintén említik a források a szlávokat.⁵²

Szintén problémás a szlávok Avar Kaganátuson belüli lokalizációja és régészeti anyaguk meghatározása. A langobard és gepida régészeti anyag vizsgálata alapján megállapítható, hogy a mai Magyarország területén 568 előtt nem voltak szlávok.⁵³ Az avar kori szlávok kutatásának egyik legjelentősebb szaktekintélye Cs. Sós Ágnes volt, aki először az oroszlányi temető három sírjának anyagából kiindulva – keleti párhuzamok alapján – próbálta azonosítani a keleti szláv népességet. Véleménye szerint ezen szláv csoport az avarokkal közösen, a VI. század második

⁴³ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VI. 3,9–6,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 94.

⁴⁴ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VI. 7,1.; 8,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 97., 98.; BÓNA 1984. 314.

⁴⁵ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 1,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 103–104.

⁴⁶ MIRACULA S. DEMETRII I. (13) 117. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 113–114; SZÁDECZKY-KARDOSS, 1996. 23.

⁴⁷ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VIII. 2,10–15. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134 SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 24.

⁴⁸ MIRACULA S. DEMETRII I. (12) 107–108. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 147.

⁴⁹ PAULUS DIACONUS IV. 40. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 151.

⁵⁰ CONSTANTINUS PORPHYROGENITOS: De administrando imperio 29,1–53.; 30,6–61. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 152.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 24.

⁵¹ MIRACULA S. DEMETRII (II. 1.) 179, 182–192.; (II. 2.) 198–214. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 157–158., 159–160; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 24.

⁵² GEORGIUS PISIDA 197–225. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 178.; CHRONICON PASCHALE 719., 5–16. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 184.; THEODOROS SYNKELLOS XXII. 307,8–17., XXIII. 307,37–40; XXIV. 308,1–21. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 187.; BÓNA 1984. 315; SZÁDECZKY-KARDOSS 1990. 213.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996. 26.

⁵³ Cs. SÓS, ÁGNES: Archäologische Angaben zur Frage der Frühperiode des awarisch-slavisches Zusammenlebens. In: *Židujné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akademiaie vied* 16 (1968) (továbbiakban: Cs. SÓS 1968.) 221–231., 221–225.; BÓNA, ISTVÁN: Eine Vierteljahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn. In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 23 (1971) (továbbiakban: BÓNA 1971.) 265–336., 304.

felében települt be a Dnyeper környékéről.⁵⁴ Bóna István ellenben úgy gondolja, hogy Cs. Sós Ágnes túlságosan nagy szerepet tulajdonít a keleti szláv etnikumnak Pannonia vonatkozásában.⁵⁵

A szláv segédcapatok létszámára csak néhány forrás utal. 594-ben a bizánci hadsereg egy 600 fős portyázó szláv egységet semmisített meg.⁵⁶ A *Miracula Sancti Demetrii*ből értesülünk az 5000 főből álló szlávok 609-es Thesszalonike elleni önálló ostromáról.⁵⁷ Theophylactus Simocatta szerint Priscos 599-es hadjáratokor 8000 szlávot ejtett foglyul (amellett, hogy nagy létszámú szláv csapatot semmisített meg).⁵⁸ A szláv segédcapatok többféle módon viszonyulnak az avar sereghöz.⁵⁹ Néhány esetben a forrásokból úgy tűnik, hogy a szlávok önálló akciójáról van szó. Paulus Diaconus munkájából⁶⁰ és a Szent Demeter csodáiból⁶¹ nem derül ki egyértelműen, hogy az avar kagán megbízását teljesítették volna az Istriát végigdülő és a Thesszalonikét ostromló szlávok. Vannak adataink arról is, amikor szintén önálló csapatként önálló hadi tevékenységet folytatnak, de egyértelműen a kagán akaratát teljesítik. Erre jó példát találunk Paulus Diaconus munkájában, amikor is arról tudósít, hogy 603-ban az avar kagán szláv segédcapatokat küldött a langobard ki-

⁵⁴ Hasonló keleti párhuzamra utaló leletet gyűjtött még össze más Dunántúli lelőhelyekről is (Pécs-Köztemető, Cserkút, Sióagárd-Mocfacsárda). Cs. Sós, ÁGNES: Das frühawarenzeitliche Gräberfeld von Oroszlány. In: *Folia Archaeologica* 10 (1958) (továbbiakban: Cs. Sós 1958.) 104–124., 116–124.; Az oroszlányi, majd később a pókaszepteki kora avar kori temető kapcsán vetette fel a germán-szláv együttélés lehetőségét; ezek a népek az avar hadsereg segédnépeit alkothatták (Cs. Sós 1958. 120–124.; Cs. Sós ÁGNES: Jelentés a pókaszepteki ásátásról. In: *Archaeológiai Értesítő* 100 (1973) 66–77., 74–75.; Cs. Sós, ÁGNES – SALAMON, ÁGNES: Cemeteries of the early middle ages (6th – 9th c.) at Pókaszeptek. Budapest 1995. 118–122).

⁵⁵ Bóna István Oroszlány és Pécs-Köztemető esetében tartja megalapozottnak a keleti szláv jelenlétet (BÓNA 1971. 306.).

⁵⁶ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 2,1–3. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 103.

⁵⁷ MIRACULA S. DEMETRII I. (12) 107. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 147.; Szádeczky-Kardoss Samu a létszám kapcsán nem tesz kritikai megjegyzést (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 147.).

⁵⁸ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VIII. 3,1–15. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134. A bizánciak győzelmének leírásakor a foglyul ejtettek létszáma szövegromlással torzítottan maradt fenn (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134.). Viszont Walter Pohl úgy véli, hogy ezen számadatok jól mutatják az avarok és a szláv segédcapataik létszámának aránybeli különbségét: a szláv segédcapatok jóval több harcosból álltak, mint az avar egységek (POHL, WALTER: Der Awaren und ihre Beziehungen zu den Slawen. In: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in Karolinško dobo. Začetki Slovenske etnogeneze. Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogeneze*. Ed. RAJKO BRATOŽ. Ljubjana 2000. (továbbiakban: Pohl 2000.) 341–353., 348.). Az avar foglyok létszáma 3000 fő volt (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134.).

⁵⁹ Az avar-szláv viszony kapcsán Walter Pohl megjegyzi, hogy a szláv társadalomban is voltak a katonai elit kialakulását célzó tendenciák, melyek igen sokszor az avarokkal szembeni összeütközésekhez vezettek. Gyakran azonban megfelelték az avar kagán stratégiai elképzeléseinek. A szlávokat rendszeresen bevetették segédcapatként. Eltűrték vagy akár támogatták saját önálló hadműveleteiket, amíg ezek egyeztek az avar érdekekkel (POHL 2000. 350–351.).

⁶⁰ PAULUS DIACONUS IV. 24. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 138.

⁶¹ MIRACULA S. DEMETRII I. (12) 107. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 147.

rályhoz, Bizánc elleni hadműveleteihez.⁶² A Bizánc elleni támadás esetében pedig az 585-ös⁶³ és az 594-es⁶⁴ szláv támadást lehet még megemlíteni. Ezek mellett a szláv csapatok az avar hadseregen belül is alkothattak egységeket, amit az 584-es⁶⁵ és az 592-es⁶⁶ Bizánc elleni hadjáratok, valamint az 599-es bizánci támadás⁶⁷ esetében támasztanak alá a források, illetve a Húsvéti krónika és a Szent Demeter csodáinak adatai is erre utalnak Konstantinápoly⁶⁸ és Thesszalonike ostroma⁶⁹ kapcsán. A szláv népek harcmódorának, fegyverzetének általános jellemzését a vizsgált korszakra vonatkozóan Maurikios munkájában találjuk, melyből kitűnik, hogy kerülük a nyílt összecsapást, és inkább hirtelen, meglepetésszerű támadásokat alkalmaznak nappal és éjszaka az ellenséggel szemben. Erdőkben és szűk területeken jobban tudnak harcolni, és folyón való átkelésben is nagy tapasztalatuk van. A fegyverzet kapcsán megemlíti a szerző, hogy minden szláv férfi két dobódárdával⁷⁰ rendelkezik, és csak néhányuk használ nehéz pajzsokat. Emellett szintén a fegyverzetükhöz tartozott a fából készült íj⁷¹ és a mérgezett nyíl.⁷² Fügedi Erik szerint az avar fennhatóság alá kerülő szlávok hódítóik hatására felhagytak a Maurikios által leírt taktikájukkal, és zárt hadrendben, fegyelmezetten, könnyű- és nehézfegyverzetű gyalogusként vettek részt nyílt ütközetekben, illetve városok ostromában. Tehát az avar hadseregben azokat a szerepeket töltötték be, amelyek az avarságnál „hiányoztak”.⁷³ Azonban ha

⁶² PAULUS DIACONUS IV. 28. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 146.

⁶³ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA I. 6,6–7,6. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 64.

⁶⁴ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 1,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 103–104.

⁶⁵ MICHAEL SYRIUS X. 21. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 61.

⁶⁶ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VI. 3,9–6,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 94.

⁶⁷ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VIII. 2,10–15. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134.

⁶⁸ GEORGIUS PISIDA 197–225. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 178.; CHRONICON PASCHALE 719, 5–16. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 184.; THEODOROS SYNKELLOS XXII. 307,8–17., XXIII. 307,37–40.; XXIV. 308,1–21. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 18.

⁶⁹ MIRACULA S. DEMETRII I. (13) 117. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 113–114.; MIRACULA S. DEMETRII (II. 1.) 179,182–192.; (II. 2.) 198–214. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 157.

⁷⁰ A forrásban található ἄκοντιον kifejezés (Maurikios XI. 2, 6. In: MIHĂESCU, H (ed): *Maurikios. Arta Militară*. Scriptores Byzantini 6. București 1970. (továbbiakban: MIHĂESCU 1970.) 280.) elsősorban dobódárdára utal (KOLIAS, TAXIARCHIS G.: *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkunde von den Anfängen bis zur lateinischen Eroberung. Byzantina Vindobonensia 17.* Wien 1988. 187.).

⁷¹ Érdekes megjegyezni, hogy Maurikios az avarok esetében csak a τόξον kifejezést használja minden jellemzés nélkül (MAURIKIOS XI. 2,6. Vö. MIHĂESCU 1970. 270.). A szlávok esetében viszont hozzáteszi, hogy fából készült (MAURIKIOS XI. 4,11. Vö. MIHĂESCU 1970. 280.). Mivel a τόξον kifejezés általában vonatkozott az íjra, de ebben az időszakban elsősorban az összetett reflexíjat jelentett (KOLIAS 1988. 214–215.), elképzelhető, hogy ezzel akart különbséget tenni a szerző az avarok által használt összetett reflexíj és a csak fából készült egyszerű botíj között.

⁷² MAURIKIOS XI. 4. Vö. DENNIS, GEORGES T. (ed.): *Mauricii Strategicon – Das Strategicon des Maurikios.* Trans. GAMILLSCHEG, ERNEST. *Corpus Fontium Historiae Byzantinae 17.* Wien 1981. 373. 375.

⁷³ FÜGEDI ERİK: Avarok és morvaszlávok. In: *Archaeológiai Értesítő 75 (1946–1948)* (továbbiakban: Fügedi 1946–1948.) 312–338., 320–321.

az avar kori szlávokra vonatkozó forrásokat megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy harcmodoruk sokkal változatosabb. Maurikioshoz hasonlóan Theophylactus Simocatta emlékszik meg a fegyverzet kapcsán arról, hogy 594-ben az Al-Duna vidékén portyázó szlávok a szekérsáncuk mögül hajították a dobódárdájukat az ellenség felé.⁷⁴ Szintén Theophylactus Simocatta munkája utal arra, hogy kerültek a nyílt ütközetet, az al-dunai szlávok például 593-ban a bizánciak támadása elől az erdőbe és a mocsarakba menekültek.⁷⁵ Walter Pohl szerint számolhatunk a szlávok esetében is lovassággal,⁷⁶ mely a kora avar korban is kimutatható a forrásokban. Az 594-es bizánci-szláv összecsapás kapcsán említi a szerző, hogy a lovaikról leszálló, hűsölni készülő szlávok fogtak el néhány bizánci katonát.⁷⁷ Emellett a Fügedi által hangsúlyozott taktika is markánsan kirajzolódik a forrásokban: Thesszalonikét⁷⁸ és Konstantinápolyt⁷⁹ próbálták a szlávok bevenni a tenger felől fatörzsből készült csónakjukon. A Húsvéti Krónika egyértelműen utal Konstantinápoly ostromakor az avar hadsereg szláv könnyűfegyverzetű és nehézfegyverzetű gyalogságára,⁸⁰ de emellett más segédnépek sem zárhatók ki ezen harcmodorból.⁸¹ Fredegar krónikájában a vendeknek az avar hadseregen belül betöltött szerepére is találunk utalást, miszerint ez a népesség az elővéd szerepét töltötte be.⁸² Ezen kívül a 615-ös önálló szláv ostrom esetében kiderül, hogy a támadók ostromgépeket használtak. Tehát a szláv nyelvű népek az avar hadsereg könnyűfegyverzetű és nehézfegyverzetű gyalogságát alkották, és rész vettek az erősített városok elleni – mind a szárazföldi, mind a folyó vagy tenger felőli – ostromokban.

A letelepült népek közül szintén jelentős szerepet tölthettek be az avar hadseregen belül a gepidák, bár jóval kevesebb forrás emlékezik meg Kárpát-medencei jelenlétükről, mint az előbb említett másik két csoportról. Paulus Diaconus munkájából egyértelműen kitűnik, hogy a Gepida Királyság 567-es bukása után a gepidák

⁷⁴ Ezen fegyvert akárcsak Maurikios, a dobódárda jelentéssel bíró ἄκοντιον-al jelöli (Theophylacti Simocatte Historiae. Ed. DE BOOR, CAROLUS – WIRTH, PETER. Bibliotheca Graecorum et Romanorum Teubneriana. Stuttgart 1972. VII. 2, 1–5.

⁷⁵ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VI. 8,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 98.

⁷⁶ Úgy véli, hogy elsősorban az Avar Kaganátus gyengülésekor, a birodalom periferiáján lévő szláv népcsoportok esetében feltételezhető, akik új regionális közösségeket alakítottak, és átvettek bizonyos avar tradíciókat is (POHL 2000. 349.).

⁷⁷ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VII. 4,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 104.

⁷⁸ MIRACULA.S. DEMETRII I. (14) 145. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 113.; MIRACULA S. DEMETRII II. 179,182. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 157.

⁷⁹ CHRONOCON PASCHALE 724,9–725,15. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 185.; THEODORUS SYNKELLOS XXIV. 308,1–21. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 187.

⁸⁰ CHRONIKON PASCHALE 719,5–16. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 184.

⁸¹ Fügedi Erik szerint ezen egység elsősorban szlávokból állhatott (FÜGEDI 1946–1948. 321), Pohl a szlávok mellett bolgár elemeket is feltételez a nehézfegyverzetű gyalogságban (POHL 2000. 348). Emellett a nehézfegyverzetű gyalogság esetében nem zárhatók ki a gepidák sem (lásd lentebb).

⁸² FREDEGAR V. 48. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 173.

egy része avar fennhatóság alá került.⁸³ Erre utal egy, Menander Protector munkájában található részlet, melyben a Bizáncban lévő avar követek azt hangsúlyozzák, hogy a gepidák az avarok fennhatósága alá tartoznak.⁸⁴ Ezt támasztja alá Theophylactos Simocatta munkája több helyen is. 586 körül az alávett gepidák közül hét a menekülő Bookolabrossal tartott.⁸⁵ 593-ból pedig egy avar uralom alá tartozó gepida férfiról tudósít, aki a bizánciakhoz szökött.⁸⁶ Szintén ezen szerző írja, hogy a Tisza (vagy némely kutatók szerint a Temes) folyónál talált gepida helységeket elpusztította az 599-ben az Avar Kaganátusba betörő bizánci sereg.⁸⁷ Emellett Theophanes is megemlékezik arról, hogy Konstantinápoly 626-os ostromában gepidák is részt vettek.⁸⁸ Az írott források tehát egyértelműen utalnak gepida jelenlétre az Avar Kaganátuson belül.

Az egykori Gepidia területei közül csak a Maros menti lelőhelyeken, illetve egy mezőségi és egy Nagy-Küküllő menti temetőben bizonyítható egyértelműen a gepida továbbélés.⁸⁹ Az avar kori gepidák kutatásának egyik legjelentősebb alakja Kiss Attila volt, aki hangsúlyozta, hogy néhány erdélyi kivételtől eltekintve nem az egykori települési terület helyén kell keresni az avar kori gepidákat. A kutató először a Kölked-Feketekapu A temető és telep, valamint a Kölked-Feketekapu B temető feltárása kapcsán és egy az avar kori germán leletanyagot összefoglaló cikkében hangsúlyozta a germán, feltehetően gepida jelenlétet a Kárpát-medencében. Munkájában más germán jellegű lelőhelyet is felsorol Pannonia területéről.⁹⁰ Véleménye szerint ezeknek a lelőhelyeknek a régészeti anyaga kapcsolatokat mutat az 567 előtti Tisza- és Maros-parti gepida lelőhelyekkel.⁹¹

⁸³ PAULUS DIACONUS I. 27. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 33.

⁸⁴ MENANDER PROTECTOR 195,26–198,10. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 37.

⁸⁵ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA I. 8,1–11. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 65.; POHL 1988. 229.

⁸⁶ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VI. 8,1. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 98.

⁸⁷ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VIII. 3,1–15. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134.; POHL 1988. 229–230.

⁸⁸ THEOPHANES 6117. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 180.; POHL 1988. 230.

⁸⁹ Marosnagylak, Marosveresmart, Mezőbánd, Baráthely (BÓNA ISTVÁN: Dáciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története* I. Szerk: MAKKAI LÁSZLÓ – MÓCSY ANDRÁS. Budapest 1986. 162–136.

⁹⁰ Bóly-Sziebertpuszta B temető, Nagyharsány-Szakás dűlő, Pécs-Köztemető, Környe, Budakalász-Dunapart, Csákberény-Orondpuszta, Várpalota-Gimnázium, Zamárdi-Réti-földek, Andocs-Német-sűrű, Szekszárd-Bogyiszló (KISS, ATTILA: Das Gräberfeld und die Siedlung der awarenzeitlichen germanischen Bevölkerung von Kölked. In: *Folia Archaeologica* 30. (1979) 186–192.; KISS, ATTILA: Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken. In: *Awarenforschungen*. Ed. DAIM, FALKO. *Archaeologia Austriaca Monographien* I. Wien 1992. (továbbiakban: KISS 1992.) 50.; KISS, ATTILA: Das awarenzeitliche gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. *Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie* 2. Innsbruck 1996. (továbbiakban: KISS 1996.) 304–305.; KISS, ATTILA: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B. I. *Monumenta Avarorum Archaeologica*. Budapest 2001. 403–405.

⁹¹ KISS 1996. 304–305.

A gepida népesség létszámára vonatkozóan csak egy erősen túlzó számadat áll rendelkezésünkre. Theophylactus Simocatta a bizánciaknak az avarok elleni 599-es hadjárata kapcsán említi, hogy 30000 gepidát öltek meg.⁹² A korabeli szerzők nem emlékeznek meg a gepidák harcmódoráról, fegyverzetéről, avar hadseregben betöltött szerepéről. Azonban a korábbi időszakra vonatkozó forrásokból és a régészeti anyagból kitűnik, hogy a gepidák harcmódorában elsősorban a közelharc, ezen belül is a lándzsát vagy hosszú kétélű kardot alkalmazó gyalogság volt a meghatározó.⁹³ Ezt támasztja alá a kora avar kori gepidákhoz köthető fegyveranyag. Kiss Attila szerint a kétélű, rövid keresztvasú, széles pengéjű kardok jól elkülöníthetők az egyéb, kora avar kori vágófegyverektől. Szintén a gepidákhoz köthetőek a pajzsdundorok, melyeknek mindkét formája (kúpos és félgömbös) megtalálható. Ezenkívül a kora avar kori gepidához köthetőek a köpüs, levél vagy szakállas nyilcsúcsok.⁹⁴ Tehát a kora avar korban is a nehézfegyverzetű gyalogság szerepét tölthették be a gepidák az avar hadseregben. Feltételezhető, hogy a Húsvéti krónika által említett nehézfegyverzetű gyalogság⁹⁵ alatt a szlávokon kívül őket is kell értenünk.

Kevés írott forrásos adat áll rendelkezésünkre az avar fennhatóság alatt élő langobardokra. A források ugyan nem emlékeznek meg arról, hogy az 568-ban történő kivonulásukkor maradt volna langobard népesség a Kárpát-medencében, de ennek ellenére egyáltalán nem zárható ki ez a lehetőség sem.⁹⁶ Emellett néhány adatunk van arról is, hogy a későbbiekben is települtek be langobardok a Kárpát-medencébe.⁹⁷ Az avar kori langobard jelenlétéhez kevés, bizonytalan régészeti anyag köthető.⁹⁸ Bár a források nem említik konkrétan a langobardok esetében, hogy az avar hadsereg részét képezték volna, de ennek ellenére valószínűsíthető, hogy ha kis számban is, de részt vehettek az Avar Kaganátus hadjárataiban.

⁹² THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VIII. 3,1–15. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134.; Szádeczky-Kardoss ezt a számadatot nem tartja hitelesnek, szerinte inkább néhány ezer főre kell gondolnunk (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 134.). Hasonló véleményen van Walter Pohl is (POHL 1988. 229–230.).

⁹³ SEVIN, HEINRICH: Die Gebiden. München. 1995. 122–125.; BÓNA ISTVÁN: A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében. Budapest 1974. 62–63.; CSEH JÁNOS: Gepida fegyverzet. In: *Hunok – gepidák – langobardok*. Szerk. Bóna István. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szeged 1993. 61–63.

⁹⁴ KISS 1992. 51–52.; KISS 1996. 229., 235–236.

⁹⁵ CHRONICON PASCHALE 719, 5–16. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 184.

⁹⁶ POHL 1988. 229.

⁹⁷ Agilulf langobard király a 6. század legvégén hajócsokot küldött az avar kagánnak (PAULUS DIACONUS IV. 20. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 135.). 615–616 táján a friauli hercegség sikeres támadásakor langobard foglyokat hurcoltak az avarok a Kárpát-medencébe (PAULUS DIACONUS IV. 37–38. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 148.). 661-ben Perctarit korábbi langobard király rövid időre az avar kagánhoz menekült (PAULUS DIACONUS IV. 51; V. 2. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 216.).

⁹⁸ Rosner Gyula a Szekszárd-Bogyiszló temető néhány sírját langobard etnikumhoz köti (ROSNER GYULA: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd-Bogyiszló. Monumenta Avarorum Archaeologica. Budapest 1999. 154–156.). Straub Péter a Keszthely kultúra esetében feltételez langobard elemeket (STRAUB PÉTER: A Keszthely kultúra kronológiai és etnikai hátterének újabb alternatívája. In: *Zalai Múzeum* 9 (1999) 195–224.).

A vizsgált alávetett népek esetében megállapítható, hogy az avar hadsereg hadi repertoárját számos – a korábbi sztereotípiák szerint egyébként a nomád népekre nem jellemző – taktikai elemmel (úgy mint nehézfegyverzetű és könnyűfegyverzetű gyalogság, valamint az erősített városok szárazföld és folyó/tenger felőli ostroma) gazdagították. Emellett azonban a segédnépek bevetése kockázattal is járt, ugyanis Maurikios írja az avarok/türkök esetében, hogy hadseregüket nagymértékben meggyengíti az alávetett népek ellenséghez történő átpártolásának lehetősége.⁹⁹ Ezt támasztja alá Theophylactus Simocatta híradása is, mely szerint 602-ben az avar hadseregből több egység elpártolt, és átállt a bizánci császárhoz.¹⁰⁰

Összegzőképpen elmondható, hogy az avar hadsereg mind népességösszetétel, mind harcmodor tekintetében sokszínű, változatos képet mutatott. Egyértelműen bizonyítható, hogy az avarok segédnépeihez tartoztak kutrigurok, bulgárok, szláv népek, gepidák. Nem zárhatók ki teljesen azonban szavir, utrigur, langobard elemek sem. Az írott források tanúsága szerint – ellentétben a hunokkal – alávetettjeik főként „névtelenek”, vagyis a segédnépek vezetői közül egy sem töltött be fontos szerepet a kagán szűkebb környezetében. Harcmodor tekintetében arra következtethetünk, hogy az alávetett népek részt vettek az ostromokban. A nomád népek esetében könnyű- és nehézfegyverzetű lovassággal, a szláv nyelvű népeknél és a gepidáknál pedig könnyű- és nehézfegyverzetű gyalogsággal számolhatunk.

⁹⁹ MAURIKIOS XI. 22–23. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 83.

¹⁰⁰ THEOPHYLACTUS SIMOCATTA VIII. 6,1–8. Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 139.